

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
FRANCIA NYELVI ÉS IRODALMI TANSZÉK

A NEVELÉS KÉRDÉSE A 18. SZÁZADI REGÉNYBEN

Készítette: SZABOLCS ENIKŐ

Francia MA/I. évf.

Készült az NTP-TDK-11-B pályázatra

Pályatétel: 1. Francia irodalom (középkortól napjainkig) és irodalomtudomány

2012

A Szegedi Tudományegyetem Francia nyelv, irodalom és kultúra mesterszakos hallgatója vagyok. 2011-ben végeztem Romanisztika-francia alapképzésen, amely elvégzésének egyik kritériuma egy szakdolgozat elkészítése volt. Dolgozatom tárgya a nevelés kérdése volt a XVIII. század második felében megjelenő művekben, melyek közül Choderlos de Laclos és Jean-Jacques Rousseau néhány művét vizsgáltam. A nevelés a XVIII. század folyamán nagyon közkedvelt témának számított mind az írók, mind a filozófusok körében. Az volt az általános tendencia, hogy a gyereket nem a szülők nevelték, hanem vidéken dajkákkal neveltették őket. Azonban e század folyamán mélyreható változás kezdődött meg, melynek során megváltozott a gyerekről alkotott felfogás. A családmódel is átalakult, a szülők egyre kevesebb gyereket vállaltak és elkezdtek törődni velük, melynek következtében érzelmi kötődes alakult ki a gyerek és a szülő között.¹

A XVIII. századi regényekben ritkán ábrázolnak gyerekeket. Azonban ebben az időszakban a nevelésről újfajta gondolkodásmód jelenik meg, mivel a kortársak már felismerték, hogy a családban történő nevelés kedvező hatással van a gyerek fejlődésére. Emellett a gyermekkorról való felfogás is megváltozott: ezt a kort az ártatlanság korának kezdték tekinteni.²

Szakdolgozatomban a lányok nevelésének kérdésével foglalkoztam Laclos *Veszedeemes viszonyok* című regényében és Rousseau *Az új Héloise* című művében. Ezenfelül mindkét szerzőnek egy-egy nevelésfilozófiai munkáját is felhasználtam elemzésemhez: Laclos *De l'éducation des femmes* című esszéit és Rousseau *Emil, avagy a nevelésről* című regényének V. könyvét. Ez utóbbi művekben a szerzők a „természetes nő” neveltetését és jellemvonásait mutatják be. Laclos minden valószínűség szerint ismerte Rousseau műveit, több gondolatát átvette és kifejtette munkáiban, azonban néhány kérdésben eltérő véleményen volt, mint kortársa.

Rousseau az első író, aki komolyabban foglalkozik a nevelés kérdésével. Már nála megjelenik az a gondolat, hogy a gyermekkor fontos periódus az ember életében, a szülők feladata, hogy biztosítsák a harmonikus fejlődését³. Rousseau sok tekintetben átmenetet képez

¹ ARIES, Philippe, *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Paris, Seuil, 1973. 7-8.

² SNYDERS, Georges, *La pédagogie en France aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris, PUF, 1965. 276 ; 295.

³ L'AMINOT, Tanguy, „Enfance/enfant” in *Dictionnaire de Jean-Jacques Rousseau*, sous la dir. de Raymond Trousson, Frédéric S. Eigeldinger, Paris, Champion, 1996. 296-297.

két kor között: néhány gondolata, mint pl. a fiúk neveltetése már nagyon újszerű, azonban a lányok nevelésének tekintetében a korban a hagyományos felfogást képviseli, amit az *Emil, avagy a nevelésről* című regény V. könyve is tükröz. Véleménye szerint a nő alsóbb rendű a férfinál, feladata elsősorban az, hogy tetsszen a férfinak, és hogy annak megfelelő társa legyen. Azonban nem szabad, hogy túl művelt legyen, mivel az már nem „természetes”⁴. A műben Zsófia sokkal szigorúbb és kevésbé átfogó ismereteket szerzett, mint Emil.⁵

Ezzel szemben Laclos, az első esszéjében kijelenti, hogy nincs megfelelő módszer a nők nevelésének tökéletesítésére. A második és harmadik esszéjében azonban mégis kísérletet tesz arra, hogy javítson a helyzetükön, sőt ő – Rousseau-val ellentétben – fontosnak tartja azt, hogy a nők is műveltek legyenek. Számukra is fontosnak tekinti az olvasást, amely egyfajta második nevelés szerepét tölti be. Elsősorban moralisták, történészek és irodalmárok könyveit javasolja, de ez a műveltség csak azért fontos, hogy tudjanak társalogni a férfiakkal.

A XVIII. században végbemenő nevelést érintő változások bemutatásában és a nőnevelés elemzésében nagy segítségemre volt több cikk és tanulmány is. Különösen hasznosnak találtam Georges Snyders *La pédagogie en France aux XVIIe et XVIIIe siècles* című művét⁶ és Pukánszky Béla *A nőnevelés évezredei* című munkáját⁷ is.

Dolgozatom első részében azt vizsgálom, hogy Laclos és Rousseau által elképzelt „természetes nőt” hogyan próbálják meg ábrázolni a regényeikben; azonban mindegyik kísérlet kudarcba fullad, és végül egyikük sem képes átültetni ezt az ideált fikciós műveikbe. *A veszedelmes viszonyokból* Cécile-t és Mme de Tourvelt, *Az új Héloïse*-ből pedig Jüliát vizsgáltam ebből a szempontból, azonban egyikük sem tudja betölteni az „ideális nő” szerepét. Cécile az, aki a legközelebb áll ehhez az ideálhoz, azonban a kolostori neveltetése miatt nem ismeri a világot, személyében Laurent Versini a Locke által elképzelt „tabula rasa”-elméletet látja megvalósulni.⁸ Cécile cselekedeteiben az ösztöneire hagyatkozik, azonban a társadalmi kapcsolatait és maga a társadalom az, aki eltávolítja őt a természettől és végül úgy bánnak vele, mint egy tárggyal. Mme de Merteuil szemében pedig ő csupán a bosszú eszköze

⁴ PUKÁNSZKY Béla, *A nőnevelés évezredei*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2006. 77.

⁵ L'AMINOT, Tanguy, „Emile ou de l'éducation” in *Dictionnaire de Rousseau*, 287.

⁶ SNYDERS, Georges, *La pédagogie en France aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris, PUF, 1965.

⁷ PUKÁNSZKY Béla, *A nőnevelés évezredei*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2006.

⁸ VERSINI, Laurent, „Le roman le plus intelligent”: *Les Liaisons dangereuses de Laclos*, Paris, Champion, 1998. 134.

lesz.⁹ Cécile-re úgy is lehet tekinteni, mint Mme de Tourvel ironikus mására.¹⁰ Mme de Tourvelben is megvannak a „természetes nő” bizonyos jellemvonásai, mint például az a tény, hogy képtelen eltitkolni érzéseit. Azonban ő prűd és szenteskedő Valmont véleménye szerint, és ezen tulajdonságok egyike sem felel meg az ideális nő tulajdonságainak. *Az új Héloïse* Júliája pedig Saint-Preux iránt szerelme miatt nem volt képes betölteni ezt a szerepet.

A regényekben ábrázolt nők elsősorban neveltetésük folytán nem válhattak az „ideális nővé”. Dolgozatom második részében a nevelés különféle formát vizsgáltam, amelyben a regényszereplők részesültek.

A kolostori nevelést mind Rousseau, mind Laclos elítéli. Franciaországban a magasabb társadalmi osztályhoz tartozók 10-12 és 15 éves koruk között kolostorban neveltették a lányukat, és csak akkor jöhetett ki, ha férjhez akarták adni. A század vége felé a lányok egyre kevesebb időt töltöttek a kolostorban, míg végül egy évre csökkent ez az időtartam.¹¹ A kolostori nevelés legnagyobb hátránya az volt, hogy apácák tanítottak, akik szintén el voltak zárva a világtól, tehát nem ismerhették a világi társadalom értékeit, így nem a megfelelő tudást adták át a lányoknak, és nem is készíthették fel őket a kinti életre.¹² A kolostor megvédte őket a világi bűnöktől, azonban a kortársak ebben a században a világot egy biztosabb helynek kezdték tekinteni, és már nem gondolták úgy, hogy a gyermek eredendően magában hordozza a bűnöket.¹³

Rousseau a kolostori nevelés ellen és mellett is érvel. Egyfelől hasznosnak találja a kolostorokat abból a szempontból, hogy a kolostorban a gyerek nincs a szülei állandó, szigorú felügyelete alatt. Másfelől viszont kritikát fogalmaz meg irányukban: a lányok nem a megfelelő tudást kapják meg, hanem legfőképp a tetszelgés művészetét. Ekkor feltehetjük a kérdést, hogy mikor visszakerülnek a társadalomba, hogyan tudnának egy olyan világban élni, amire nem voltak felkészítve? Mivel a valódi életben az ellenkezőjét látják annak, mint amit a zárdában megtanultak – pl. a szépség és a szerelem, amiket a zárdában bűnnek bélyegeztek, az valójában igen fontos tényezője a mindennapi életnek.

⁹ MICHAEL V. Colette, „Cécile et les dangers de l’innocence: de ’bouton de rose’ à ’machine à plaisir’” in *Studies on Voltaire* (260), 1989. 324.

¹⁰ JACOT GRAPA, Caroline, *Les Liaisons dangereuses de Choderlos de Laclos*, Paris, Gallimard, 1997. 84.

¹¹ PUKÁNSZKY, A *nőnevelés évezredei*, 81-82.

¹² SOLBRIG, Hans-Jürgen, *Soziale und psychologische Wirklichkeit in den „Liaisons dangereuses” des Choderlos de Laclos*, Tübingen, 1973. 36.

¹³ SNYDERS, *La pédagogie en France aux XVIIe et XVIIIe siècles*, 349-355.

A *Veszedelemes viszonyokban* két nő, Cécile és Mme de Tourvel is zárdában nevelkedett, azonban neveltetésük között jelentős különbséget mutatkoztak. Cécile kolostora minden bizonnyal szabadelvűbb volt, mint Mme de Tourvelé, amely jellegzetessége éppen a szigorúság lehetett Laurent Versini véleménye szerint. Mindez tükröződik a beszédmódján, az leveleinek elegáns fogalmazásán, sőt még a ruházatán is. Ezzel szemben Cécile, mikor kijön a zárdából, nem érti a körülötte zajló eseményeket és az őt körbevevő világot.

Az övékétől eltérő nevelésben részesült Mme de Merteuil. Ő a regényben az egyetlen nő, aki magánúton tanult, élete legnagyobb részében saját magát képezte autodidakta módon. Az ő személyében Laclos a saját filozófiáját gúnyolja ki, mivel Mme de Merteuil sokat olvasott, elsősorban moralisták műveit, valamint sok időt töltött elmélkedéssel is.

Dolgozatom harmadik részében pedig a család nevelésben betöltött szerepével foglalkoztam. A gyerek a család életének egyre fontosabb szereplője lett. Rousseau ebben a regényében megpróbálja ábrázolni az ún. tökéletes családot, de a férj és apa személye nem illik bele ebbe a modellbe. Júlia és a gyerekei között nem alakult ki igazi érzelmi kötődés, amely még jelen volt közte és édesanyja, Mme d'Etange között. Mme d'Etange belehal abba, hogy képtelen elősegíteni lánya boldogságát, tehát a házasságot első szerelmével, Saint-Preux-vel. Júlia halálát pedig az okozza, hogy a fiai után beugrik a vízbe, hogy megmentse őket. Ezt tekinthetnénk az anyai szeretet egyik legszebb gesztusának, ugyanakkor, Júlia ekkor már rájött, hogy valójában még mindig az első szerelmét szereti és ez elviselhetetlen a számára.¹⁴ Két férjalak van jelen a műben: Júlia apja, aki parancsol, nem törődik a lánya érzelmeivel, fontosabb neki, hogy be tudja tartani a Wolmarnak tett ígéretét. Júlia férje, Wolmar pedig szerelmes feleségébe, elfogadja, hogy Júlia az, aki neveli a gyermekeiket, és ezt a feladatot teljes mértékben rábízza.

Laclos-nál azonban a hagyományos családmodellre való törekvés már egyáltalán nem jellemző. Egyetlen férj és apa sincs jelen a műben. Az egyetlen férj, Tourvelné férje, szintén távol tartózkodik. Laclos azon a véleményen van, hogy az anya feladata a gyerek felnevelése, és nem a dajkáé. Ez egyfajta kötődés kialakulásához vezet, de amint a gyereknek nincs szüksége többé anyatejre, megszűnik a kötődés az anya és gyereke közt.¹⁵ A regényében az anyák kudarcot vallanak (anyaként) a gyereknevelésben.

¹⁴ COULET, Henri, „Julie ou la Nouvelle Héloïse. *Lettres de deux amants, habitants d'une petite ville au pied des Alpes*. Recueillies par J. J. Rousseau” in *Dictionnaire de Rousseau*, 466-469.

¹⁵ HOFFMANN, Paul, *La femme dans la pensée des Lumières*, Genève, Slatkine Reprints, 1995. 544.

Mme de Volanges nem érez valódi anyai szeretetet lánya iránt, ami gesztusaiban is megmutatkozik: kolostorban nevelteti Cécile-t, leveleiben nem, vagy alig említi és büszke arra, hogy nem alakított ki bizalmasabb viszonyt lányával, amitől egyébként Mme de Merteuil tartott. Ennek következtében Cécile másvalakit tisztelt meg bizalmával, Mme de Merteuilbe, akinek csak a saját, személyes bosszúja miatt volt fontos. Mme de Volanges csak a mű végén döbben rá tévedésére, amikor egyszerre veszíti el lányát és barátnőjét, Mme de Tourvel.

Összességében megállapítható, hogy Rousseau rendkívüli jelentőséggel bír a neveléstudományban. Az *Emil, avagy a nevelésről* szóló műve rendkívül nagy hatást gyakorolt mind a kortársaira, így többek közt Diderot-ra, és az utókorban sem csökkent ennek a munkának a jelentősége.

A továbbiakban egy diákköri dolgozat keretein belül szeretném tovább bővíteni a nevelés problémakörét. Rousseau művei mellett elsősorban Diderot elméleti műveire és regényeire szándékozom támaszkodni elemzéseim során. A két szerző neveléssel kapcsolatos elveinek összehasonlítása napjainkban egy kevésbé kutatott terület. Dolgozatomban részletesen bemutatom a két szerző kapcsolatát, majd a műveikben a témával kapcsolatos gondolataik közötti eltéréseket és hasonlóságokat. Kitérek a fiúk és lányok közti nevelés különbségére, a szülők és a tanítók jelentőségére, majd szembeállítom Rousseau-t és Diderot-t abból a szempontból, hogy milyen keretek között képelték el a nevelést. Rousseau Emiljének a neveltetése, amelyet negatív nevelésnek is nevezhetünk, jelentősen eltér a Diderot által elképzelt intézményes és kollektív neveltetéstől, többek közt a tanított tárgyakban és módszerekben. Végül a kétfajta nevelés céljait hasonlítom össze.

IRODALOMJEGYZÉK:

ARIES, Philippe, *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Paris, Seuil, 1973.

COULET, Henri, „Julie ou la Nouvelle Héloïse. *Lettres de deux amants, habitants d'une petite ville au pied des Alpes*. Recueillies par J. J. Rousseau” in *Dictionnaire de Jean-Jacques Rousseau*, sous la dir. de Raymond Trousson, Frédéric S. Eigeldinger, Paris, Champion, 1996. 332-336.

HOFFMANN, Paul, *La femme dans la pensée des Lumières*, Genève, Slatkine Reprints, 1995.

JACOT GRAPA, Caroline, *Les Liaisons dangereuses de Choderlos de Laclos*, Paris, Gallimard, 1997.

L'AMINOT, Tanguy, „Emile ou de l'éducation” in *Dictionnaire de Jean-Jacques Rousseau*, sous la dir. de Raymond Trousson, Frédéric S. Eigeldinger, Paris, Champion, 1996. 283-292.

L'AMINOT, Tanguy, „Enfance/enfant” in *Dictionnaire de Jean-Jacques Rousseau*, sous la dir. de Raymond Trousson, Frédéric S. Eigeldinger, Paris, Champion, 1996. 296-297.

MICHAEL V. Colette, „Cécile et les dangers de l'innocence: de 'bouton de rose' à 'machine à plaisir'” in *Studies on Voltaire* (260) 1989. 323-334.

PUKÁNSZKY Béla, *A nőnevelés évezredei*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2006

SNYDERS, Georges, *La pédagogie en France aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris, PUF, 1965.

SOLBRIG, Hans-Jürgen, *Soziale und psychologische Wirklichkeit in den „Liaisons dangereuses” des Choderlos de Laclos*, Dissertation zur Erlangung des Grades eines Doktors der Philosophie, Tübingen, 1973.

VERSINI, Laurent, „Le roman le plus intelligent”: *Les Liaisons dangereuses de Laclos*, Paris, Champion, 1998.